

Predgovor

MAMPELA RAMPELE I SANDRIN DIKSON-DEKLEV
(MAMPHELA RAMPHELE, SANDRINE DIXSON-DECLÈVE)

Kopredsednice Rimskog kluba

Univerzum kao da se udružio u tihom, neumoljivom naporu da čovečanstvo dovede do njegove neizbežne spoznaje: da smo, u samoj svojoj srži, neraskidivo povezani i međuzavisni u mreži života koja je jedinstvena. Svi naši istorijski pokušaji da pobegnemo u izmaštani svet „ja, meni, moje“ završili su u slepoj ulici – prostoru u kojem su iluzije iscrpele svoju privlačnost, a stvarnost nas pozvala da se pokrenemo.

Knjiga *Sa one strane granice* odaje svečano priznanje teškim lekcijama naučenim tokom pedeset godina upornog otpora čovečanstva središnjoj poruci izveštaja *Granice rasta*. Naša je dužnost, kao Rimskog kluba, da podsetimo donosioce odluka na globalnom nivou kako smo kolektivno protraćili pola veka dragocenog vremena. Upravo zato ova knjiga stoji i kao poziv da se izdignemo iznad sopstvenih, samonametnutih ograničenja i naučimo ono što je neminovno – kako je to još 1979. nagovešteno u izveštaju *Bez ograničenja u učenju*.

Ovo izdanje donosi bogatu riznicu promišljenih refleksija članova Rimskog kluba i partnera koji dele viziju sveta gde je dobrobit svih ljudi moguća u okviru pravednog globalnog poretka i zdrave planete. Knjiga nudi i dodatne uvide dvojice koautora *Granica rasta*, kao i drugih istaknutih mislilaca: šta je ta knjiga zapravo govorila, kako je bila dočekana, šta je usledilo i zašto je njena poruka danas možda važnija nego ikada.

Jedna od ključnih pouka poslednjih decenija jeste spoznaja da su javne i privatne politike bile zarobljene unutar okvira jedne ekonomske ortodoksne doktrine – neoliberalizma – opsednutog neekonomskim rastom po svaku cenu. Kako mnogi autori u ovoj knjizi ističu, krajnje je vreme da se taj okvir prevaziđe i zameni transformativnim ekonomskim modelima koji usvajaju sistemsku perspektivu i obraćaju se stvarnim izazovima čovečanstva.

Da bismo zamislili drugačije i regenerativne verzije budućnosti, potrebna nam je bogata raznolikost pogleda. Glasovi iz većeg dela sveta, različite filozofije, kulture i vizije sabrani su ovde da pokažu kako možemo ponovo promisliti i preusmeriti sopstvenu budućnost – ali samo ako smo spremni da sagledamo sopstvene slepe mrlje.

Ova knjiga, istovremeno, predstavlja i poziv našoj zajedničkoj ljudskosti, naročito u svetlu objavljivanja Šestog izveštaja međuvladinog panela za klimatske promene (IPCC). Po prvi put, IPCC više ne počiva isključivo na izvorima znanja iz oblasti prirodnih nauka, već uključuje i društvene nauke, stručnjake za domorodačke tradicije, vođe lokalnih zajednica i glasove mladih.

Ovaj iskorak doveo je do priznanja da je kolonijalizam jedan od korenova savremene klimatske krize. Štaviše, izveštaj je prepoznao da teret kolonijalne istorije i dalje potkopava kapacitete zajednica čiji su ekosistemi vekovima bili eksploatisani, a koje danas, u postkolonijalnim strukturama, nemaju ni resurse ni institucionalnu snagu da se adekvatno suoče s planetarnim vanrednim stanjima.

U završnim poglavljima, *Sa one strane granice* podseća nas na nešto suštinsko: u učenju nema granica. Sve je više dokaza o ogromnom, neiskorišćenom potencijalu svakog čoveka da uči, razume i učestvuje u transformacijama složenih živih sistema. Radovi nastali u najizazovnijim okruženjima pokazuju da je sposobnost prilagođavanja urođena ljudskoj vrsti. Njena najsnažnija poluga jeste hrabrost pojedinca da se okrene ka sopstvenoj unutrašnjosti – da se oslobodi osećanja niže vrednosti i straha od neuspeha.

Emancipatorsko obrazovanje i obrazovna okruženja oslobađaju te unutrašnje kapacitete čak i u najsiromašnijim zajednicama, među mladima i starima, otvarajući vrata ogromnoj energiji i kreativnosti.

Suprotno raširenom uverenju, ljudska bića su, po svojoj prirodi, stvorena da budu povezana sa sebi sličnima. Najdublju sreću oseća-

mo kada smo okruženi voljenima koji nas prihvataju, afirmišu i podržavaju. Pedesetogodišnjica *Granica rasta* dolazi u trenutku kada čovečanstvo sve jasnije prepoznaje da je deo prirode – i da priroda poseduje neuporedivo veće znanje od nas samih. Pandemija kovida 19 bacila je dramatično svetlo na našu međusobnu povezanost i zavisnost, razotkrivši ranjivosti zdravstvenih, društvenih, ekonomskih, finansijskih i političkih sistema širom sveta. Ona nas je dovela do kritičnog praga koji istovremeno predstavlja i opomenu i poziv: da preoblikujemo svoju budućnost prema onome što zaista ima smisla.

Zaceljivanje nasleđenih pukotina – krahova nametnutih dominantnim načinima mišljenja i odnosa prema prirodi i jednih prema drugima – predstavlja ključni zadatak za sve nas. U tom procesu leži prilika za čitavo čovečanstvo: prilika da se ponovo otvorimo suštini onoga što znači biti čovek.

Ova knjiga je gozba – i intelektualna i duhovna. Ona čitaocu nudi bogatstvo različitih perspektiva o ključnim pitanjima našeg vremena. Ona ohrabruje sve pokretače promena: promena ne samo da je moguća – ona je već u toku. Pogledajte oko sebe: promene se dešavaju nama naočigled.

Vratimo sebi svoju ljudskost. I proslavimo Majku Prirodu – u svoj njenoj zadivljujućoj, neiscrpnjoj veličanstvenosti.

Uvod

UGO BARDI I KARLOS ALVAREZ PEREIRA
(UGO BARDI, CARLOS ALVAREZ PEREIRA)

Urednici

Pedeset godina nakon objavljivanja *Granica rasta*, izveštaja podnetog Rimskom klubu, knjiga koju u ovom trenutku prelistavate nastala je kao pokušaj da ponovo otvorimo prozor mogućnosti ka prostoru u kojem čovečanstvo može da promišlja sopstvenu budućnost. I tada, kao i danas, *Granice rasta* nismo doživljavali kao puko upozorenje, već kao poziv da vidimo šta bi ljudska vrsta mogla da postane u susretu sa sopstvenim ograničenjima. Ipak, najveći deo sveta u toj knjizi čuo je tek jedno: zloslutnu najavu onoga što će se dogoditi ako ne promenimo put koji zovemo „razvoj“. Mnogima je to bilo neprijatno, pa je otpor usledio gotovo instinktivno – najpre je knjiga odbačena, potom ignorisana, kao i ideja koja je vodila njenom nastanku.

Rimski klub osnovan je 1968. godine kao mesto za otvorenu debatu među ljudima iz različitih miljea – biznisa, nauke, politike i civilnog društva – koji su bili posvećeni promišljanju budućnosti čovečanstva kroz sistemsku, dugoročnu i globalnu prizmu. Bila je to misija bez presedana: nijedna institucija pre toga nije se usudila da postavi ključna pitanja, od kojih jedno danas zvuči još hitnije nego tada: možemo li dosegnuti pravednu dobrobit za sve ljude ukoliko nastavimo da vezujemo razvoj ljudske vrste za beskonačan rast potrošnje materijalnih resursa – na planeti koja je konačna? Ta napeta struna dugo je bila izbegavana u tradicionalnim ekonomskim školama mišljenja. *Granice rasta* suočile su svet s njom koristeći se tada

revolucionarnim računarskim modelima koji su kreirali više scenarija budućnosti. Nažalost, većina tih scenarija ukazivala je na isto: u prvoj polovini XXI veka ljudska civilizacija mogla bi da se suoči s kolapsom.

To otkriće je potreslo svet.

Izveštaj je poljuljao dotadašnje uverenje da konvencionalni „razvoj“ – zasnovan na „svetom trojstvu“ ekonomskog rasta, modernizacije i industrijalizacije pod zapadnom hegemonijom – predstavlja prirodan i legitiman put napretka čovečanstva. Brojni centri moći tog vremena nisu bili spremni da prihvate mogućnost drugačijeg razvoja – onog koji bi se uklopio u granice planete koja nije beskonačna.

Kada je 1987. skovan pojam „održivi razvoj“, problem „razvoja“ i dalje je dovođen u pitanje samo ukoliko su njegove negativne posledice mogle biti shvaćene kao „greška“, a ne kao simptom dubljeg sistemskog nesklada.

Od tada do danas svet se dramatično promenio. I nažalost – ne nabolje. Finansijska kriza 2008, pandemija kovida 19 2020. godine, kao i aktuelni sukobi, uključujući rat u Ukrajini 2022, pokazali su se kao brutalno upozorenje. Nadovezali su se na širu pozadinu egzistencijalnih pretnji: rastuću nejednakost, unutrašnje i međunarodne rasepe, globalno zagrevanje, uništavanje ekosistema, nestanak živih vrsta, kao i zloupotrebu finansijskih i tehnoloških sistema koji više razjedinjuju nego što doprinose razvoju zdravih zajednica.

Istovremeno, širom sveta izranjaju snažne struje koje donose slobodu: žene preuzimaju moć i dobijaju prostora, mnogi narodi prevazilaze nasledene kolonijalne i neokolonijalne obrasce mišljenja, a mladi jasno uviđaju neuspehe ekonomskih i političkih sistema koji sve više sužavaju horizonte budućnosti. Uz sve to, „dekolonizujuće“ tehnologije doprinose rušenju barijera – ali istovremeno otvaraju vrata distopijskim podelama između bogatih i siromašnih, eksploatatora i eksploatisanih. Čovečanstvo danas izgleda kao biće koje u istom dahu cveta i naginje ka samouništenju. Možda živimo najsvetliji trenutak ljudske istorije – dok ujedno stojimo nad ponorom sopstvene, samonikle propasti.

Kako se suočiti s tom dubokom protivrečnošću?

Možda nam na to odgovor daje sama Priroda. Živi sistemi evoluiraju neprestano. Ponekad ulaze u kritične zone iz kojih izranjaju s potpuno novim obrascima. Ali „moglo bi“ ne znači i „hoće“: u ključnim trenucima budućnost je zaista nepoznata. Horhe Luis Borhes (*Jorge Luis Borges*) tvrdio je da se „vreme neprestano račva ka bezbrojnim budućnostima“. Erih Janč (*Erich Jantsch*), suosnivač Rimskog kluba, i Ilja Prigožin (*Ilya Prigogine*), član Kluba sedamdesetih godina i dobitnik Nobelove nagrade za hemiju, saglasili su se sa ovom slikom i potvrdili je svojim radovima o samoorganizujućoj prirodi univerzuma. Kritičnost dovodi do rađanja nečeg novog. Ali ta se emergencija ne može planirati, oblikovati niti kontrolisati – presudnu ulogu u nastanku neočekivanih obrazaca, koji potom dovode do novih ravnoteža unutar mreže života, imaju prirodna imaginacija i kreativnost.

Zato je istraživanje prostora mogućnosti presudno. To je optimistička opklada na kolektivnu inteligenciju, na sposobnost čovečanstva da uči iz susreta s mogućim budućnostima. Danas, kada je situacija još kritičnija, moramo se nanovo opkladiti: na ljudskost u svakome od nas, na našu sposobnost da stvorimo uslove za kolektivno izranjanje iz vanrednog stanja.

U tom duhu započeli smo rad na ovoj knjizi povodom pedesetogodišnjice *Granica rasta*. Ugo je, 2021. godine, odlučio da napiše rad u kome će ponovo razmotriti originalni izveštaj. Nadovezujući se na njega, pozvali smo još 21 autora da podele sopstvene uvide, poglede i osećanja. Nismo želeli da namećemo teme – i upravo zahvaljujući tome, „magija emergencije“ učinila je da se prilozi gotovo nimalo ne preklapaju već odražavaju duboku raznolikost geografskog porekla, disciplina i kultura učesnika.

Naša uloga bila je da organizujemo tok obrađenih tema, povezujući vremenske slojeve – šta su *Granice rasta* značile tada a šta nakon toga; šta znače danas i šta će značiti u budućnosti – s tematskim pristupima iz nauke, politike, ekonomije, kulture i drugih oblasti. Naš izbor bio je da poštujemo raznolikost tonova i stilova. Živi sistemi nas uče da je bogatstvo pojavnih oblika nužan uslov zdrave evolucije.

Prvi deo, *Odjeci jedne velike knjige*, otvara Ugo Bardi (*Ugo Bardi*) iscrpnom analizom izvornog izveštaja, njegovog odjeka i trajne

relevantnosti. Dvojica originalnih autora, Denis Medouz i Jorgen Randers (*Dennis Medows, Jorgen Randers*), daju nam dragocen uvid u ono što je knjiga zaista želela da kaže i odgovaraju na najčešća pitanja koja su im decenijama postavljana. Nažalost, više ne možemo čuti glas Donele Medouz (*Donella Medows*), koja je odigrala ključnu ulogu u nastanku i širenju ideja *Granica rasta*, kao i u kasnijem razvoju čitavog polja systemske nauke. Napustila je ovaj svet 2002, ali ne pre no što je napisala svoj poslednji tekst *Ples sa sistemima* (*Dancing with Systems*), briljantan podsticaj da mobilišemo sve svoje sposobnosti – racionalne i materijalno otelotvorene – kako bismo se uskladili s harmonijama živih sistema. I ova knjiga je poziv na takav ples.

Sledeći uvid donosi Svjatoslav Zabelin (*Sviatoslav Zabelin*) hipotezom da je Sovjetski Savez zapravo dosegao sopstvene granice rasta – što današnji događaji dodatno osvetljavaju. Ernst fon Vajceker (*Ernst von Weizäcker*) evocira viziju Aurelija Pečeja (*Aurelio Peccei*), njegov politički rad sedamdesetih i osamdesetih godina XX veka i težnju da dobrobit čovečanstva bude shvaćena izvan okvira puke materijalne potrošnje. Takođe podseća na kolektivni izveštaj *Come On! – Haj'mo* – iz 2018, koji zagovara razvoj naučne misli nadahnute *Granicama rasta* i radovima o globalnim promenama, gubitku biodiverziteta i drugim ekosistemskim pitanjima, što je kasnije oblikovalo koncept planetarnih granica.

U delu *Ekonomija – da, ali kakva?*, Vauter van Dieren (*Wouter van Dieren*) evocira sopstvenu ulogu u objavljivanju *Granica rasta*, kritikujući opsesiju ekonomije rastom po svaku cenu. Hunter Lavins (*Hunter Lovins*), dalje, predlaže radikalnu dekonstrukciju ograničenja neoliberalnog ekonomskog modela. Ndidi Noli-Edozjen (*Ndidi Nnoli-Edozien*) iznosi ideju o „kapitalizmu solidarnosti“, koja spaja kolektivnu društvenu odgovornost, primenjene afričke kulture i decentralizovanu digitalizaciju. Polazeći od indeksa bruto nacionalne sreće u Butanu, Džulija Kim (*Julia Kim*) se zalaže za ekonomije usmerene na opšte dobro – ekonomije koje povezuju ljudsko blagostanje i brigu za ekosisteme.

U odeljku *Nove naočare za novu budućnost*, autori iz različitih delova sveta donose svoje jedinstvene poglede na nužne društvene preobražaje. Sirka Heinonen (*Sirkka Heinonen*) naglašava važnost učenja, odučavanja i ponovnog učenja u svetu koji je promenljiv, ne-

izvestan, složen i dvosmislen (*VUCA*), i zaključuje da je priroda naš najveći učitelj. Juri Sajamov (*Yury Sayamov*) piše o prijemu *Granica rasta* u Sovjetskom Savezu, gde je izveštaj bio ozbiljnije shvaćen nego na Zapadu.

Sandrin Dikson-Deklev (*Sandrine Dixson-Declève*) posmatra pandemiju kovida 19 kao tragičnu, ali transformativnu tačku preokreta – trenutak konvergencije više „prelomnih tačaka“ i jedinstvenu priliku za sistemski preobražaj. *Kompas promene sistema* (*Systems Change Compass*) za sprovođenje Evropskog zelenog dogovora može poslužiti kao ilustracija jednog pozitivnog pristupa.

Mampela Rampele (*Mamphela Ramphela*) poziva nas da se suočimo s temeljnim pitanjima: šta je potrebno da se obrasci mišljenja otrgnu iz prenapregnutog začaranog kruga promene i otpora? Kakvu ulogu će igrati kulturni zaokret koji sve jasnije uočavamo kod mlađih generacija? I, podjednako važno, šta možemo očekivati od kineskih vizija Azije i sveta u odnosu na dominantni Globalni sever?

Odgovori na ova pitanja presudno će uticati na našu budućnost. Rimski klub može da odigra katalitičku ulogu na raskršću tih tema, pomažući razumevanju toga kako se živi sistemi menjaju.

Petra Kinkel (*Petra Kuenkel*) naglašava, iz feminističkog ugla, da snažnije učešće žena u procesima odlučivanja može otvoriti vrata prelasku iz patrijarhalnog slepila u kolektivnu brigu za budućnost. Čandran Nair (*Chandran Nair*) predviđa da će XXI vek biti vek Azije – najnaseljenijeg kontinenta koji u multipolarnom svetu postepeno vraća svoju istorijsku ulogu. U toj perspektivi, „globalna pravednost za zdravu planetu“ do 2050. zahteva snažnu ulogu države i model zajedničkog blagostanja sa umerenom potrošnjom – pristup koji se oštro razilazi sa zapadnim paradigmatama poslednjih decenija. Ji-Heng Čeng (*Yi-Heng Cheng*) povezuje kinesku tradiciju pet elemenata (vodu, drvo, vatru, zemlju i metal) s pet scenarija *Granica rasta*, nudeći zanimljiv okvir za vrednosnu ravnotežu suprotstavljenih karakteristika društva.

U završnom delu, *Da li smo naučili? Hoćemo li ikada?*, razmatra se kuda dalje. Da li je čovečanstvo zaista usvojilo lekcije iz *Granica rasta*? Šta smo naučili u međuvremenu? I – najvažnije – šta možemo učiniti sada? Gaja Herington (*Gaya Herrington*) upoređuje izvorne simulacije iz 1972. sa stvarnim kretanjima u svetu i pokazuje kako

ti modeli mogu da posluže kao osnova za društvene debate od suštinske važnosti. Proročanstva propasti ne treba da nas parališu; Herington kaže, „volimo život i rastimo dalje“.

Čak Pezeški (*Chuck Pezeshki*) ističe empatiju kao najvažniji aspekt mogućeg izlaza iz naše zavisnosti od materijalnog rasta. Put koji predlaže nije opšteprihvaćen niti jednostavan: zahteva redefinisavanje evolucije oslobođanjem od kapitalističkih zakona i nekooperativnih obrazaca, kako bi se osnažile saradničke mreže u kojima svako može da razvija svoj puni potencijal.

Nora Bejtson (*Nora Bateson*) analizira našu ekološku međuza-visnost, pokazujući kako razumevanje složenosti živih sistema može da nadahne duboku transformaciju. Ako ljudska društva posmatramo isključivo u okvirima pitanja „šta ja imam od toga?“, ona će osiromašiti; ali ako ih smestimo u sistemsku celinu, izranja „krajnja ujedinjujuća lepota“.

Karlos Alvarez Pereira (*Carlos Alvarez Pereira*) poziva da „naučimo ono što već znamo“. Učimo samo kad se menjamo. Poslednjih 50 godina nismo dovoljno naučili, ali jesmo prepoznali da svet posmatramo kroz neodgovarajuće prizme. Naš odnos prema vremenu, energiji i kapitalu, oblikovan raspodelom moći u prošlosti i sadašnjosti, sputava potencijale budućih generacija. Kao što je Aurelije Pečej (*Aurelio Peccei*) još 1969. zapisao, potrebna je Ljudska revolucija: „život u miru s prirodom“.

Ako ste ovu knjigu otvorili tražeći gotove odgovore, možda ćete se razočarati. Ona nije zamišljena da ponudi rešenja, već da otvori prostor potencijala – a taj se prostor otvara samo boljim pitanjima. Dobra pitanja šire svest, otkrivaju slepe mrlje i vode ka odgovorima koji ne zatvaraju, štaviše, otvaraju nove puteve. Taj beskrajni tok pitanja i odgovora jeste sama priroda Života.

U svom predgovoru izveštaju *Bez ograničenja u učenju* iz 1979, Aurelije Pečej formulisao je naš izazov u vidu zagonetke:

„Ono što nam je svima potrebno u ovoj fazi ljudske evolucije jeste da otkrijemo šta je nužno da bismo naučili ono što treba da naučimo – i da to zaista naučimo.“

Ova knjiga predstavlja poziv da zakoračimo u tu avanturu učenja, za naše sopstveno dobro i za dobro generacija koje dolaze.

Odjeci jedne velike knjige

Granice rasta: Priča o ideji

UGO BARDI (*UGO BARDI*)

član nastavnog osoblja Univerziteta u Firenci

Rezime

Godine 1972. Rimski klub je sponzorisao objavljivanje studije pod naslovom *Granice rasta* (*The Limits to Growth*). To nije bila prva analiza dugoročnih trendova savremene civilizacije, ali je bila među prvima koja je upotrebila kvantitativni pristup – modele. Jedna od najpostojanijih odlika tako dobijenih rezultata bila je prognoza da će globalni ekonomski sistem doživjeti kolaps u nekom trenutku tokom prvih decenija 21. veka. Studija je prvobitno hvaljena, a zatim ocrnjena i bačena u korpu promašenih naučnih ideja. Tek početkom novog veka stvorili su se uslovi za reviziju, te sam 2011. godine objavio *Granice rasta, ponovo* (*The Limits to Growth Revisited*),¹ kao jednu od prvih studija čiji je cilj bio da na sveobuhvatan način ispita koliko je tačnih predviđanja bilo u tekstu iz 1972. A 2022. godine, Rimski klub objavljuje novo izdanje sa ciljem da ispriča povest o prvih 50 godina života studije. Stranice koje upravo prelistavate zasnovane su na mom radu iz 2011. godine, ali temu obrađuju iz potpuno novog ugla i ispredaju priču o tome kako se ideja o rastu i kolapsu civilizacije provlačila kroz istoriju ljudske misli i kako je tumačena u studiji *Granice rasta* (GR).

Doći će Dan Gospodnji, kao lopov u noći.

Prva Pavlova poslanica Solunjanima (5,2).

Civilizacijski ciklusi

Prve ljudske civilizacije pojavile su se pre nekih pet hiljada godina na srpu zemlje koji se protezao preko cele Evroazije, od plodnog polumeseca Bliskog istoka do doline Jangce, u Kini. Godine su prolazile, a nove civilizacije nastajale su širom sveta, dizale gradove, gradile puteve, narastale u broju i osvajale susedne teritorije. Sve one imale su nešto zajedničko: prvo bi se uzdigle, a onda propadale i nestajale ostavljajući za sobom tek ruševine i grobnice – ponekad i natpise na stenama gde kakav moćan vladar izjavljuje da će njegova slava živeti u vjek i vjekov. Ipak, samo nekoliko carstava je trajalo više od hiljadu godina, a većina je nestala nakon samo par vekova. Naša moderna civilizacija, ona koju još zovemo „Zapad“ ili „Globalizovani svet“, nastala je u Evropi pre oko pet stotina godina, u periodu velikog preporoda – renesanse. Sada ima taman toliko godina da joj možda predstoji pad.

Ali zašto civilizacije prate ovaj ciklus rasta i propasti? To pitanje one koji su ga postavljali nikada nije učinilo omiljenima u društvu, posebno kada bi upozorili da je kolaps neminovan i brz. No, usponi i padovi drevnih civilizacija su činjenica i desi se ponekad da nabasamo na tragove razmišljanja naših prapredaka na ovu temu. Jednu od najranijih slika kolapsa u književnosti nalazimo, naizgled, kod prve spisateljice u istoriji, sumerske sveštenice Enheduane (*Enheduanna*). Jedna od njenih himni boginji Inani, pisana pre nekih 4.500 godina, peva o epskoj borbi između boginje i planine, što po svojoj prilici krije opis odrona plodne zemlje izazvanog erozijom tla.^{2,3}

Mnogo kasnije, Rimaska imperija je postala jedno od najvećih carstava u istoriji, ali se, takođe, neminovno suočila s padom. Prvi nagoveštaji problema za Rim pojavili su se tokom I veka nove ere, kada je Lucije Anej Seneka u jednom od svojih pisama primetio da je „propast brza“.⁴ U istom periodu rani hrišćani su ovo tumačili u religioznom smislu, kao *parusiju*, drugi dolazak Isusa Hrista kojim će se okončati ne samo sudbina Rimskog carstva već i ljudsko postojanje uopšte u ovom materijalnom svetu. Kasnije je ovo gledište dobilo naziv *milenarijanizam* i često se javljalo u religioznim sektama.

Ali i Rimljani, baš kao i većina civilizacija kroz istoriju, doživeli su kolaps gotovo potpuno nesvesni njegovog uzroka. Tako imamo

jeziv izveštaj iz V veka nove ere, poslednjeg veka Carstva, sastavljen od strane rimskog patricija Rutilija Namacijana (*Rutilius Namatianus*). On je svedočio propasti sveta oko sebe, ne poimajući da je svedok ropca rimske države. Sve što je video shvatio je kao privremeni korak unazad, ubeđen u to da će se Rim uskoro vratiti svojoj staroj slavi. Ova ideja opstala je još dugo, a možda poslednji pokušaj da se Rimska imperija oživi desio se kada se Benito Musolini (*Benito Mussolini*) dosetio da stvori najkratkovećnije carstvo u istoriji: „Italijansko carstvo“, 1936–1943.

Dokora se činilo da je oživljavanje Rimske imperije izašlo iz mode; tek, 1989. godine, Frensis Fukujama (*Francis Fukuyama*) napisao je rad pod naslovom „Kraj istorije?“⁵, u kome je opisao dominaciju zapadne civilizacije kao ekvivalent *Pax Romana* tokom Rimskog carstva, predodređenu da traje, ako ne zauvek, a ono još dugo godina. Događaji koji su usledili obelodanili su ograničenost Fukujaminih ideja, ali i dalje kao da smo zarobljeni u svetonazoru kome je kolaps nezamisliv – ili barem kao nešto čije se ime ne sme izustiti. Muke zapadne civilizacije su svima znane, ali većina ljudi sklona je da situaciju tumači kao privremeni zastoje, koji će se, u najgorem slučaju, prevazići uz manje izmene. Nakon toga, *Zapadni mir (Pax Occidentalis)* će, misle, ponovo vladati zauvek.

Ovaj optimistični pogled na svet mogao bi biti rezultat dobre energije nakupljene u „zlatnim decenijama“ od 1950-ih do 1970-ih, kada je svetska ekonomija doživela verovatno najvišu stopu rasta u istoriji. Ne samo što se ekonomija razvijala, javio se i tehnološki napredak kao nezaustavljiva sila koja će dovesti do ničim ometenog rasta sve do u dogleđnu budućnost. Dostupnost jeftine i obilne nuklearne energije nudi rešenje za sve probleme, uključujući i „ponestajanje“ rudnih blaga. To stvarno nije razlog za brigu, kako su nam fino objasnili fizičari Geler i Vajnberg (*Goeller, Weinberg*) grandioznim *Principom beskonačne zamenljivosti*.⁶

Najveće nastojanje tih godina bilo je da se ovlada nuklearnom fuzijom – energijom koja pokreće zvezde – kako bi i najluđi snovi postali stvarnost. Godine 1974, fizičar Džerard O’Nil (*Gerard O’Neill*) predložio je veliki projekat kolonizacije svemira zasnovan na izgradnji džinovskih staništa za milione, možda čak i milijarde ljudi.⁷ Još veću strukturu ranije je predložio Frimen Dajson (*Freeman*

Dyson)⁸, koji je kao krajnji domet čovečanstva zamislio stvaranje ogromne čvrste sfere (tzv. Dajsonova sfera) oko Sunca.

Leteći automobili? Oni su bili samo igračke: ono sto smo zaista zamišljali je da naši svemirski brodovi dosegnu zvezde i kolonizuju cele galaksije!

Ali uprkos optimizmu tih godina, postojala su i suprotna mišljenja. Još je Edvard Gibon (*Edward Gibbon*) u knjizi *Opadanje i propast Rimskog carstva (The History of the Decline and Fall of the Roman Empire, 1776–1789)* pisao o kolapsu jedne civilizacije. U ovom delu je dat detaljan opis istorije Rimske imperije, uz jasno izraženu bojazan da bi ista sudbina mogla zadesiti i civilizaciju modernog doba. Gibon je, istina, odbacio tu mogućnost, ali je očigledno uobličio misao koja se pomaljalo u debatama tog vremena: ako je i samo veličanstveno Rimsko carstvo nestalo, šta drugo preostaje savremenoj civilizaciji?

Nedugo potom – 1798. godine – Tomas Maltus (*Thomas Malthus*) objavio je *Esej o populacionom principu*, gde je skrenuo pažnju, možda po prvi put u istoriji, da stanovništvo na Zemlji može da se širi samo do određene, fizičke granice. Zanimljivo je, i suprotno uvreženom mišljenju, da Maltus nikada nije bio „katastrofičar“. To jest, on nikada nije predvideo kolaps bilo koje vrste. On je samo primetio da će manjak hrane i ratovi nužno zaustaviti rast ljudske populacije na određenom nivou. A nije čak ni tvrdio da bi taj nivo bio statičan – smatrao je da će rasti, samo ne tako brzo kao broj stanovnika. Ipak, bio je klevetan i ismejavan zbog navodno pogrešnih prognoza, do te mere da se danas pojam „maltuzijanac“ koristi kao uvreda. Tu sudbinu, uostalom, dele mnogi kasniji katastrofičari.

S vremenom, drugi autori su takođe obradili pitanje ograničenosti prirodnih bogatstava. Viljem Stenli Dževons (*William Stanley Jevons*) objavio je 1865. godine *Pitanje uglja*.⁹ Bio je pesimističan (s punim pravom) u pogledu mogućnosti da Engleska nastavi sa iskopavanjem i sagorevanjem uglja duže od jednog veka, ali nikada nije predvideo ekonomski kolaps. Istog mišljenja je, sto godina kasnije, bio i geolog Merion King Habert (*Marion King Hubbert*); on je prvi ispitao dugoročni ciklus crpljenja nafte¹⁰, predviđajući da će njegove granice biti dosegnute do početka 21. veka. Habert je kasnije opisan kao katastrofičar i maltuzijanac, ali ni on, kao ni Maltus, nikada nije